

irth²⁰, ο John Beattie²¹ και άλλοι που ανήκουν στην παράδοση της ύγχρονης συμβολικής ανθρωπολογίας. Η θέση αυτών των «συμβολικών» ερευνητών, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους έχουν χρησιμοποιήσει τα ευρήματα της ανθρωπολογικής επιτόπιας έρευνας πεδίων α να τεκμηριώσουν τα συμπεράσματά τους, μπορεί ενδεχομένως να θεωρηθεί ως υιοθέτηση της θέσης του Tylor από μια άποψη, ή ως σαής απόρριψη της από μια άλλη. Οι συμβολιστές συμφωνούν με την τοψη των νοσηιαρχικών ερευνητών ότι οι θρησκευτικές αντιλήψεις, ιαίτερα εκείνες των παραδοσιακών κατά φύση ζώντων λαών, δεν ιορούν να θεωρηθούν ως σοβαρές. Συγχρόνως, απορρίπτουν την τοψη ότι οι άνθρωποι που πιστεύουν σε αυτές τις λανθασμένες α-ιλήψεις είναι κατά κάποιον τρόπο κατώτεροι, ανώρμοι, άγριοι ή ισιδαίμονες, σε σχέση με «εμάς». Δικαιολογούν αυτήν την άποψη υς, προτείνοντας μια βασική διαίρεση στη φύση της ανθρώπινης ιέψης.

Σε όλους τους πολιτισμούς, υποστηρίζουν οι συμβολιστές, οι θρωποι χρησιμοποιούν δύο αρκετά διαφορετικές μορφές σκέψης. Η ιώτη, την οποία συναντούμε στις καθημερινές συνομιλίες, καθώς ε-σης και στην ελιστημονική και τεχνολογική ορολογία, είναι λει-υργική και κυριολεκτική. Προσδιορίζει αντικείμενα ή διαδικασίες υ εξωτερικού κόσμου και κάνει λογικούς συσχετισμούς μεταξύ υς. Ανακαλύπτει αίτια και αποτελέσματα, εντοπίζει σχέσεις, δια-ίνει διαφορές, αποδεικνύει ή καταρρίπτει ισχυρισμούς. Έχει ως όχο να εξηγήσει, να προβλέψει και να ελέγξει τα γεγονότα που μβαίνουν στον κόσμο. Η δεύτερη μορφή σκέψης, την οποία βρί-ουμε ιδιαίτερα στην περιοχή της τέχνης, περιγράφεται καλύτερα ως μβολική και εκφραστική. Αυτό το είδος σκέψης, καθώς και η ώσσα που το εκφράζει, δεν έχει ως στόχο την κυριολεκτική χρήση υ λέξεων, με τις προφανείς αναφορές και τις έννοιές τους, αλλά τη ταφορική τους χρήση, για να αναφερθεί με έμμεσο τρόπο σε συναι-ήματα, καταστάσεις ή πραγματικότητες που δεν μπορούν εύκολα περιγραφούν κυριολεκτικά. Με βάση αυτήν την διάκριση, οι συμ-λιστές υποστηρίζουν ότι μπορούν να εντοπίσουν το μεγάλο λάθος υ νοσηιαρχικών ερευνητών όπως ο Tylor και ο Frazer. Θεώρησαν λλήθδην τη γλώσσα της θρησκείας ως λειτουργική, λογική και κυ-ιλεκτική, ενώ στην πραγματικότητα (και ειδικά στους κατά φύση ντες λαούς) είναι εκφραστική, συναισθηματική και συμβολική. Η ησιαρχική προσέγγιση, επομένως, αδικεί διπλά τους ανθρώπους υ κατά φύση ζώντων κοινωνιών: πρώτον, παρανοεί τη γλώσσα και

Firth, Raymond, *Symbols: Public and Private* (London: Allen & Unwin 1973).
Beattie, John H. M., *Other Cultures: Aims, Methods and Achievements in Social Anthropology* (London: Cohen & West 1964).

τις εκφράσεις των παραδοσιακών θρησκειών, και δεύτερον, βάσει αυτής της παρανόησης, υποτιμά τους ανθρώπους που τις ασπάζονται, θεωρώντας τους ως αμαθείς και ανώριμους²².

Σε αντίθεση με όλα αυτά, η συμβολική ανθρωπολογία δηλώνει ότι αντιλαμβάνεται το επίπεδο της διανοητικής σκέψης που απαιτείται για την κατασκευή των θρησκευτικών εικόνων και τελετουργιών. Όταν οι άνθρωποι των κατά φύση ζώντων κοινωνιών προσεύχονται για τη γονιμότητα, (ως να φαίνεται ότι προσδοκούν κυριολεκτικά από τους θεούς να φέρουν τη βροχή, όμως ο συμβολιστής ερευνητής γνωρίζει πολύ καλά ότι εκφράζουν απλώς (και ορθώς), με μεταφορική γλώσσα, τη βαθιά αίσθηση της εξάρτησής τους από το φυσικό κόσμο. Και όταν σε έναν τέτοιο πολιτισμό ένας πατέρας ικετεύει κάποια ιαματική θεότητα, δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι περιμένει κυριολεκτικά (και εσφαλμένα) να ανακτήσει ο γιος του την υγεία του, παρά μόνο ότι εκφράζει συμβολικά (και ορθά) τη γονική αγάπη για το παιδί του. Κατά συνέπεια, ο κύριος ερμηνευτικός στόχος της συμβολικής ανθρωπολογίας όσον αφορά τη θρησκεία είναι η εύρεση εννοιολογικών ατραπών που οδηγούν τον ερμηνευτή μέσω της κυριολεκτικής έννοιας των λέξεων στον πραγματικό και συμβολικό σκοπό τους. Ο στόχος της συμβολιστικής θεωρίας είναι να διεισδύσει κάτω από την εννοιολογική επιφάνεια της γλώσσας και των πράξεων που απευθύνονται προς το μεταφυσικό κόσμο των θεών και να αναζητήσει, κάτω από το κυριολεκτικό νόημα, τις πραγματικές, κοσμικές συνθήκες, τις καταστάσεις και τα συναισθήματα που εκφράζουν²³.

Η επιστροφή της νοησιαρχίας

Σε γενικές γραμμές, ο επιθετικός αναγωγισμός ορισμένων φιλοσόφων όπως ο Marx και ο Freud, καθώς και η άνοδος της συμβολιστικής ερμηνείας μεταξύ των ανθρωπολόγων, κατάφεραν να θέσουν τη νοησιαρχία στο περιθώριο της θεωρητικής σκέψης κατά τα μέσα του εικοστού αιώνα. Από τότε, εντούτοις, υπήρξαν σε ορισμένους κύκλους κάποια δείγματα επιστροφής στη νοησιαρχία, αναγνωρίζοντας και επιδιώκοντας την υπέρβαση των προβλημάτων που παρουσίαζε το έργο των προκατόχων τους. Ένα πρώτο στοιχείο που δείχνει ότι η νοησιαρχική θεωρία απορρίφθηκε με ιδιαίτερη ευκολία ήταν η δημο-

²² Leach, Edmund, «Virgin Birth». Proceedings of the Royal Anthropological Institute 67 (1966): 41.

²³ Beattie, John H. M., Other Cultures: Aims, Methods and Achievements in Social Anthropology (London: Cohen & West 1964), σελ. 71-72, 212-215.

ίευση ενός πρωτοποριακού έργου για τη σύγχρονη ανθρωπολογία, η λαοική μελέτη του E. E. Evans-Pritchard, *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande* (1937). Σε αυτήν την εντυπωσιακή ανάλυση, ροϊόν λεπτομερούς επιτόπιας έρευνας στην Ανατολική Αφρική, ο Evans-Pritchard παρουσιάζει μια εξονυχιστική, κριτική εξέταση των ίων των αντιλήψεων και των πρακτικών που, στη συμβολιστική θεωρία δεν θα μπορούσαν να ληφθούν τοις μετρητοίς, παρά μόνο αν εωρούσε κανείς —κάτι που κανένας υπεύθυνος Δυτικός ερευνητής εν θα έκανε— ότι οι Azande ήταν πλήρως αμαθείς και παράλογοι νθρωποι. Με αφετηρία τις συμβολιστικές μεθόδους, ο Evans-Pritchard επέλεξε να ερμηνεύσει ολόκληρο το σύστημα της μαγείας των Azande και να το αξιολογήσει με βάση τις δικές τους αντιλήψεις. υτή η μέθοδος σαφώς δεν τον οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι zande ήταν αμαθείς ή παράλογοι. Αντιθέτως, όσο περισσότερο νώριζε ο Evans-Pritchard αυτό το σύστημα μαγικών αντιλήψεων σε λες τις αποχρώσεις και τις πολλαπλές λειτουργίες του, τόσο ενισχυό- αν η πεποίθησή του ότι δεν επρόκειτο για ένα συνονθύλευμα ασυ- άρητων και παιδαριωδών δεισιδαιμονιών, αλλά μάλλον για ένα ικτικό, λογικό και συνεπές πλέγμα ιδεών²⁴. Ο Evans-Pritchard έ- τασε στο συμπέρασμα ότι, με βάση τις προϋποθέσεις στις οποίες τηρζζονταν (και τις οποίες ο ίδιος δεν αποδεχόταν), οι μαγικές αντι- ήψεις των Azande φαινόταν όχι μόνο να σχηματίζουν ένα συμπαγές ννοιολογικό σύστημα, αλλά για να παρέχουν ένα πλαίσιο που ω- ούσε τα άτομα προς μια κοινωνικά εποικοδομητική συμπεριφορά. ν αφαιρούσε κανείς αυτό το σύστημα, είναι σχεδόν βέβαιο πως θα ικρατούσε στην κοινωνία αυτή σοβαρή αταξία.

Μια σαφής επίπτωση αυτής της πρωτοποριακής μελέτης ήταν τι προέτρεπε τους μελετητές να θεωρήσουν τις θρησκευτικές και μα- ικές αντιλήψεις των κατά φύση ζώωντων λαών ως λειτουργικές, παρά ις εκφραστικές. Οι μαγικές αντιλήψεις των Azande θεωρούνται κοι- ωνικά εποικοδομητικές, ακριβώς επειδή έκαναν κυριολεκτικές και ειτουργικές αναφορές στη σφαίρα του μεταφυσικού.

Ο πλήρης αντίκτυπος του έργου του Evans-Pritchard δεν έγινε ισθητός παρά μόνο μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όταν η με- έτη των διανοητικών λειτουργιών μέσα σε πολιτιμικά πλαίσια ροκάλεσε τό ενδιαφέρον των αναλυτικών φιλοσόφων και των αν- ρωπολόγων. Τα βήματά του ακολούθησαν και άλλοι, θέτοντας νέα ρωτήματα, τόσο για την περίπτωση του αναγωγισμού, όσο και για

²⁴ Pals, Daniel L., *Seven Theories of Religion* (New York: Oxford University Press 1996), σσ 14-209.

την αξία του συμβολικού ύφους. Οι Jack Goody²⁵, M. E. Spiro²⁶, J. D. Y. Peel²⁷ και Ian C. Jarvie²⁸, μολονότι χρησιμοποιούν διαφορετικά επιχειρήματα, διατυπώνουν έντονες αμφιβολίες για τη συμβολιστική αντίληψη, στη ριζοσπαστική τους μονογραφία με τον τίτλο *The Revolution in Anthropology* (1964).

Ίσως η πιο αξιόλογη από αυτές τις αντιθετικές τάσεις, εντούτοις, είναι η περίπτωση του Βρετανού ανθρωπολόγου της Αφρικής, Robin Horton. Σε διάφορα άρθρα και δοκίμια που δημοσίευσε από τη δεκαετία του 1950 ως τις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο Horton αντλεί στοιχεία από τις σπουδές του στην αγγλική αναλυτική φιλοσοφία και την εκτενή ανθρωπολογική έρευνά του σχετικά με τους Kalabari και άλλους λαούς της Αφρικής, για να εδραιώσει μια συνεπή κριτική της συμβολιστικής ερμηνείας, προτείνοντας συγχρόνως την επιστροφή στη νοησιαρχία του Tylog, σε μια αναθεωρημένη και ενημερωμένη μορφή της. Καθώς τα κείμενα του Horton αποτελούν την πιο περιεκτική και απόλυτη εκδοχή της νοησιαρχίας των τελευταίων ετών, η παρούσα εργασία θα ολοκληρωθεί με τη διερεύνηση διάφορων σημαντικών θεμάτων σχετικών με το έργο του και με την αξιολόγηση της σημασίας τους για τη σύγχρονη, αλλά και τη μελλοντική θεωρητική σκέψη.

Πρώμη νοησιαρχία

Κατά την άποψη του Horton, είναι σημαντικό να παρατηρήσει κανείς ότι ορισμένα μεγάλα σφάλματα των βικτοριανών δεν σχετίζονταν άμεσα με τη νοησιαρχία. Μολονότι πέρασε πολλές φορές απαρατήρητο από τους επικριτές τους, τα νοησιαρχικά συμπεράσματα του Tylog και του Frazer δεν ήταν εξαρτημένα από τις επιπόλαιες εξελικτικές θεωρίες, την περιστασιακή αντιμετώπιση των στοιχείων και την αμφιλεγόμενη συγκριτική μέθοδο που χρησιμοποίησαν για να τα υποστηρίξουν. Απαλλαγμένη από αυτές τις ευθύνες, οι οποίες έ-

²⁵ Goody, Jack, «Religion and Ritual: The Definitional Problem». *British Journal of Sociology* 12 (1961).

²⁶ Spiro, Melford E., «Virgin Birth, Parthenogenesis and Physiological Paternity», *Man* N. S. 3 (1968): 242-261.

²⁷ Peel, J. D. Y., «Understanding Alien Thought Systems», *British Journal of Sociology* 20 (1969): 69-84.

²⁸ Jarvie, Ian C., *The Revolution in Anthropology* (New York: Humanities Press 1964).

ουν αναγνωρισθεί ευρέως, η νοησιαρχική προσέγγιση φαίνεται να χει προοπτικές που οι επικριτές της άρνησαν να παρατηρήσουν²⁹.

Τα όρια της συμβολικής ερμηνείας

Κατά τη διαμόρφωση της κριτικής της έναντι της παλιάς νοησιαρχίας, η συμβολική ανθρωπολογία στηρίχθηκε ιδιαίτερα στη διάκριση μεταξύ των εκφραστικών και των λειτουργικών τρόπων σκέψης, υποστηρίζοντας ότι η γλώσσα (και οι ενέργειες) τόσο της θρησκείας, όσο και της μαγείας, ανήκουν στο πρώτο, και όχι στο δεύτερο είδος. Η θρησκευτική σκέψη, όπως η τέχνη, είναι εκφραστική και αυτόνομη. Δεν χρησιμοποιείται ως μέσο, είτε για να εξηγήσει τα γεγονότα, είτε για να καθιερώσει σχέσεις με τους θεούς, ή για να επηρεάσει την κοσμική τάξη πραγμάτων. Δυστυχώς γι' αυτήν την θέση, λέει ο Iorton³⁰, στην πράξη η συνάντησή μας με την παραδοσιακή θρησκεία αι τη μαγεία αποδεικνύει ακριβώς το αντίθετο:

Οποσδήποτε, όλα τα στοιχεία της επιτόπιας έρευνας στους θρησκευόμενους πολιτισμούς συγκλίνουν στο ότι, όταν οι άνθρωποι μιλούν για τους θεούς, αναφέρονται σε όντα που είναι γι' αυτούς τόσο πραγματικά, όσο οι άνδρες και οι γυναίκες, τα ξύλα και οι πέτρες, τα ποτάμια και τα βουνά. Σίγουρα όλα τα στοιχεία δείχνουν πως όταν οι άνθρωποι λένε ότι η συγκομιδή τους έχει καταστραφεί από την οργή των θεών ή ότι έχει αυξηθεί από την εύνοιά τους, μιλούν κυριολεκτικά.

Τις παραδοσιακές κοινωνίες, εξάλλου, οι άνθρωποι όχι μόνο μιλούν αν να πιστεύουν κυριολεκτικά στους θεούς και το υπερφυσικό στοιχείο, αλλά και πράττουν με βάση αυτήν την πίστη, συχνά με μεγάλο ροσωπικό κόστος, και με τρόπους που φαίνονται λογικοί μόνο εάν υτές οι αντιλήψεις θεωρηθούν πραγματικά γνήσιες και ειλικρινείς.

Θα πρέπει και πάλι να σημειωθεί ότι πολλοί άνθρωποι στις παραδοσιακές κοινωνίες κάνουν την ίδια διάκριση μεταξύ κυριολεκτικής και συμβολικής γλώσσας, όταν όμως αναφέρονται στις δικές τους θρησκευτικές αντιλήψεις, τις θεωρούν όλοι όχι ως συμβολικές, αλλά ως κυριολεκτικές. Όπως θα περίμενε κανείς, λοιπόν, αυτοί οι άνθρωποι αισθάνονται αμήχανα απέναντι στις δυτικές συμβολικές αναπα-

²⁹ Horton, Robin, *Patterns of Thought in Africa and the West: Essays on Magic, Religion and Science* (Cambridge: Cambridge University Press 1993), σελ. 53-62.

³⁰ Ο.π., σελ. 114.

ραστάσεις των δικών τους αντιλήψεων. Είναι για αυτούς αυτονόητο ότι οι αντιλήψεις τους αναφέρονται σε αυτά ακριβώς τα υπερβατικά όντα ή τις πραγματικότητες που περιγράφουν. Ούτε και θα πρέπει να θεωρήσουμε, όπως ο Freud, ότι ενώ οι άνθρωποι των παραδοσιακών κοινωνιών πιστεύουν ότι πράγματι αναφέρονται στους θεούς, εντούτοις η αναφορά αυτή είναι ασυνείδητα συμβολική. Όπως παραδέχονται και οι ίδιοι οι συμβολιστές ερευνητές, τα θέματα που θέρουν κανένα από τα στοιχεία που προκαλούν άγχος, τα οποία θα του έδινα μια θέση στο φροϋδικό ασυνείδητο.

Με βάση αυτά, αλλά και άλλα προβλήματα της συμβολικής ερμηνείας, ο Horton υποστηρίζει την επιστροφή στις βάσεις της νοησιαρχίας, θεωρώντας ότι όταν οι άνθρωποι των παραδοσιακών κοινωνιών χρησιμοποιούν θρησκευτική γλώσσα ή προσφεύγουν σε τελετουργικές πράξεις, εννοούν αυτό ακριβώς που λένε και κάνουν αυτό ακριβώς που σκοπεύουν. Ακολουθώντας, η διάκριση μεταξύ εκφραστικών και λειτουργικών τρόπων σκέψης φαίνεται και η ίδια να είναι αμφιβόλου αξίας. Συνδέοντας την κυριολεκτική σκέψη και γλώσσα αποκλειστικά με το λειτουργικό σκοπό του πρακτικού ελέγχου του κόσμου, και τη συμβολική σκέψη και γλώσσα, επίσης αποκλειστικά, με αισθητικούς, εκφραστικούς σκοπούς, οι οποίοι είναι αυτόνομοι και χωρίς καμία πρακτικότητα, η συμβολική θεωρία διαστρεβλώνει μέσω της υπεραπλούστευσης ένα σύνολο σχέσεων το οποίο είναι στην πραγματικότητα ιδιαίτερα σύνθετο και πολύπλοκο. Όπως η επιστημονική σκέψη, που είναι θεωρητικά κυριολεκτική και λειτουργική, κάνει εκτενή χρήση των συμβόλων, έτσι και η θρησκευτική σκέψη, που είναι θεωρητικά συμβολική και καθαρά εκφραστική, αποδεικνύεται αναμφισβήτητα κυριολεκτική και λειτουργική³¹.

Εθνοκεντρισμός και ερμηνεία

Από τις διάφορες επικρίσεις που διατυπώθηκαν απέναντι στη νοησιαρχική ερμηνεία, καμία δεν είναι σοβαρότερη από τον ισχυρισμό ότι είναι μια εθνοκεντρική άσκηση της δυτικής αυταρέσκειας. Οι συμβολιστές ερευνητές, γνωρίζοντας καλά τις συχνές και ευτελείς αναφορές στις «πρωτόγονες δεισιδαιμονίες» και την «παιδαριώδη άγνοια» που εμφανίζονται στις σελίδες τόσο του *Primitive Culture*, όσο και του *Golden Bough*, ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικοί —και δικαιολο-

³¹ Οπ., σελ. 122-124.

μένα— απέναντι στις θεωρίες περί φυλετικής μαγείας ή παραδο-
ακών θρησκειών. Καθώς κατά την άποψή τους δεν μπορεί κανείς
νά καταλήξει στο συμπέρασμα ότι, σε σχέση με τη δυτική σκέ-
ψη, αυτά τα συστήματα είναι παράλογα και κατώτερα, το καλύτερο
που θα είχε να κάνει είναι να κατατάξει αυτήν την παραδοσιακή
λέξη στη σφαίρα της αισθητικής ή της εκφραστικής σκέψης³². Ωστό-
ν, κατά την άποψη του Horton, αυτή η στρατηγική, μολονότι ιδιαί-
τερα δημοφιλής στο χώρο της ανθρωπολογίας, αποτελεί ανούσια φυ-
σημαχία για ιδεολογικούς λόγους. Εάν ως «λογική σκέψη» θεωρηθεί
χι ως αυτό το οποίο φαντάζει οικείο στο σύγχρονο ερευνητή, αλλά
το εκείνο που φαίνεται εύλογο με βάση τη γνώση που ήταν διαθέσιμη
το υποκείμενο κατά τη συγκεκριμένη εποχή και τα κριτήρια επαλή-
θευσης τόσο του ερμηνευτή, όσο και του υποκειμένου, τότε οι άν-
θρωποι των παραδοσιακών κοινωνιών δεν σκέφτονταν πιο απλοϊκά
πό ό,τι οι σύγχρονοι άνθρωποι³³. Εξάλλου, στο βαθμό που διακρί-
νουμε τους παραδοσιακούς από τους σύγχρονους πολιτισμούς με βά-
ση αντικειμενικά κριτήρια, θα ανακαλύψουμε ότι και τα δύο είδη
κοινωνιών βασίζονται σε ένα μείγμα λογικής σκέψης στον πυρήνα και
ε ποικίλους βαθμούς παραλογισμού στην περιφέρεια. Το συμπέρα-
μα των νοσηριαρχικών ότι οι παραδοσιακές κοινωνίες όντως παρου-
σιάζουν ορισμένα παράλογα στοιχεία δεν αποτελεί δείγμα υπεροψί-
ας, τη στιγμή που κάτι τέτοιο ισχύει εξίσου και για τη σύγχρονη Δύ-
ση. Αντιθέτως, είναι πράγματι δείγμα της δυτικής υπεροψίας η επιμο-
νή των συμβολιστών ερευνητών ότι ο μόνος κατάλληλος τρόπος σκέ-
ψης για την περιγραφή της παραδοσιακής θρησκείας είναι ο συμβολι-
σμός και εκφραστικός παρά ο κυριολεκτικός και λειτουργικός. Οι ίδιοι
«συμβολιστές» ξεχνούν ότι και οι έννοιες του συμβολισμού και της
ισθητικής έκφρασης αποτελούν επίσης προϊόντα της δυτικής πνευ-
ματικής κληρονομιάς —συγκεκριμένα, της αντίδρασης του ρομαντι-
σμού ενάντια στον ψυχρό, απρόσωπο ορθολογισμό που πυροδότησε
την άνοδο των επιστημών. Πιο απλά, το ταμπού του εθνοκεντρισμού
μπορεί να αποδειχθεί δίκαιο μαχαίρι για τη σύγχρονη έρευνα³⁴. Η
νοσηριαρχική θεωρία δεν έχει τη δυνατότητα να το υπερβεί περισσό-
τερο από οποιαδήποτε άλλη.

Αυτά τα θέματα, μολονότι ζωτικής σημασίας, δεν είναι σε καμία
τερόπτωση τα μόνα που διερευνά ο Horton στα άρθρα του, που ποι-
είλουν ιδιαίτερα ως προς το θέμα και φανερώνουν την ευρύτητα της

³² Leach, Edmund, «Virgin Birth». *Proceedings of the Royal Anthropological Institute* 67 (1966): 39-49.

³³ Horton, Robin, *Patterns of Thought in Africa and the West: Essays on Magic, Religion and Science* (Cambridge: Cambridge University Press 1993), σελ. 127-129.

³⁴ Ο.π., σελ. 132-133.

νοησιαρχικής προσέγγισης, είτε εφαρμόζεται στις κλασικές ερμηνείες της θρησκείας, στα βασικά προβλήματα της διαπολιτισμικής κατανόησης, ή στη συγκριτική μελέτη των μορφών σκέψης που κυριαρχούν τόσο στις παραδοσιακές κοινωνίες, όσο και στο σύγχρονο δυτικό πολιτισμό. Οι αναλύσεις και οι συζητήσεις αυτού του είδους φανερώνουν όχι μόνο ότι η νοησιαρχική παράδοση είναι ιδιαίτερα ζωηρή στις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα, αλλά και ότι είναι πολλά υποσχόμενη τόσο ως γενική θεωρητική προοπτική, όσο και ως οδηγός για την επιτόπια έρευνα, την αρχαιολογική έρευνα, ή για άλλου είδους πρωτογενή έρευνα στον εικοστό πρώτο αιώνα.

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία:

- Ackerman, Robert, *J. G. Frazer: His Life and Work*. Cambridge: Cambridge University Press 1987.
- Dorson, Richard M., *The British Folklorists: A History*. Chicago: University of Chicago Press 1968.
- Frazer, James George, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*, Abridged ed. New York: Macmillan 1924.
- Horton, Robin, *Patterns of Thought in Africa and the West: Essays on Magic, Religion and Science*. Cambridge: Cambridge University Press 1993.
- Jarvie, Ian C., *The Revolution in Anthropology*. New York: Humanities Press 1964.
- Marett, R. R., *Tylor*. London: Chapman and Hall 1936.
- Pals, Daniel L., *Seven Theories of Religion*. New York: Oxford University Press 1996.
- Preus, J. Samuel, *Explaining Religion: Criticism and Theory from Bodin to Freud*. New Haven: Yale University Press 1987.
- Ross, Gillian, «Neo-Tylorism: A Reassessment». *Man* N.S. 6 (1971): 105-116.
- Tylor, Edward Burnett, *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*, 2 vols. London: John Murray 1871 (4th revised edn. 1903).

ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2001 -2002

Α' ΕΞΑΜΗΝΟ

ΜΑΘΗΜΑ: ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΔΙΔΑΣΚΩΝ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΧΗΣ

Α. ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

- ΟΝΟΜΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ: Παναγής Λεκατσάς
- ΤΙΤΛΟΣ: *Η μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία* (ή: Η μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία)
- (ΕΚΔΟΣΗ [αν υπάρχει]: Β' έκδοση [1])
- (ΣΕΙΡΑ: (αν υπάρχει)
- ΤΟΠΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Αθήνα
- ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ: Καστανιώτη
- ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: 1976 (ή: ²1976 [2]).

α) Παναγής Λεκατσάς, *Η μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία*, Β' έκδοση, Αθήνα: Καστανιώτη, 1976

β) Παναγής Λεκατσάς, Η μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία, Β' έκδοση, Αθήνα: Καστανιώτη, 1976

γ) Παναγής Λεκατσάς, *Η μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία*, Αθήνα: Καστανιώτη, ²1976.